

ΣΤΥΝΟΨΙΣ

ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ,

Συγγραφείσα μὲν Γερμανισί

τῆο

ΒΙΛ. ΓΟΤΛ. ΤΕΝΕΜΑΝΝΟΥ,

Μεταφραθεῖσα δι' εἰς χρῆσιν τοῦ φιλολο-
γικοῦ τῆς Σμύρνης Γυμνασίου

ὑπὸ

Κ. Μ. ΚΟΤΜΑ.

Ἐκδοθεῖσα δὲ διὰ φιλοτίμου δαπάνης

Π. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Σμυρναίου.

ἘΝ ΒΙΕΝΝῃ, ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ,

Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἰωαν. Βαρθ. Τσετσεκίου.

ΑΩΙΗ΄.

Πρὸς Π. Νικολαΐδην Σμυρναῖον.

Ἡ πατρίς σου κατασχέσασα τὸ φιλολογικόν της Γυμνάσιον ἐνεπίστευσε τὴν διοίκησιν εἰς ἐμέ· καὶ ἡ Σεία πρένοια μ' ἐχάρισε σοφούς βοηθούς καὶ συνδιδασκάλους, ἀπὸ τῶν ἑποίων τὴν ἐπιμέλειαν παιδεύονται χρησοὶ καὶ φιλόγενεῖς νέοι· εἰς ἐκ τούτων ἀναφάνης, ἀγαπητὲ Νικολαΐδη, δεικνύων εἰς τὰ ὄμματα τῆς Ἑλλάδος, ὅτι δὲν εἶναι μάταιαι αἱ περὶ τὸ Γυμνάσιον μέριμναι τῶν συμπατριωτῶν σου. Συσεισφέρεις ὡς εὐγνωμόν υἱὸς τῆς πατρίδος σου καὶ εἰς ἐκεῖνο, καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα τὴν δυνατὴν σου βοήθειαν, καὶ παρακινεῖς μὲ τὸ παράδειγμα σου καὶ ἄλλους εἰς ἔργα ἐπαινοῦν ἄξια.

Διὰ σὲ ἀποκτᾷ ἡ νεολαία τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας, τὴν ὅποιαν διὰ πολλῶν σου ἐπιστολῶν μ' ἐζήτησας νὰ τυπώσω διὰ δαπάνης σου. Διὰ σὲ θέλει ἀπολαύσειν καὶ τὴν Ἱστορικὴν Χρονολογίαν, καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**τὴν Ἐπιτομὴν τῆς παλαιᾶς Γεωγραφίας. Διὰ σέ θέλω
μεν ἰδεῖν εἰς τὸ γένος καὶ ἄλλα τοιαῦτα καλὰ, πρὸς
τὰ ὅποια ὀργᾶ ἡ φιλόκαλος ψυχὴ σου.**

**Ἐπεύχομαι ἐκ καρδίας εἰς ἐσέ μὲν, φίλτατε Νικο-
λαΐδη! ὑγίειαν καὶ εὐτυχίαν· εἰς δὲ τοὺς ὁμοίους σου,
μίμησιν τῶν κοινωφελῶν ἔργων σου!**

ὁ φίλος σου

Κ. Μ. Κούμας.

Π ρ ό λ ο γ ο ς

Η Ίσορία τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν εἶναι ἀναμφισβότως ἀναγκαιότατον μάθημα εἰς τοὺς φιλοτέχνους καὶ φιλεπιστήμονας, ἐπειδὴ μαθαίνουσι ἐξ αὐτῆς τὴν ἀρχὴν καὶ τὰς προόδους, καὶ τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης ἢ τέχνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνασχολεῖται ἕκαστος. Διὰ τοῦτο εἰς τοὺς χρόνους μας συνέγραψαν ἄνδρες σοφοὶ ἱσορίας Μαθηματικῆς, Ἀστρονομίας, Φυσικῆς, Ἰατρικῆς, Φιλοσοφίας, καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, καὶ τὰς μὲν διδάσκουσι δημοσίως, τὰς δὲ προβάλλουσι μελέτην εἰς τοὺς φίλους τῶν μαθησίων.

Τῆς Φιλοσοφίας τὴν ἱστορίαν συνέγραψαν ἀπὸ πολλῆς, καὶ συγγραφοῦσι καθημερινῶς διαφόρων πεφωτισμένων ἑθνῶν σοφοί. Τὰ περισσότερα συγγράμματα τούτου τοῦ εἴδους ἐφιλοπόνησεν ἡ Γερμανία. Ἐκ τῶν πολλῶν ἀξιολόγων κούτων φιλοπονημάτων ἐγκωμιάζεται δικαίως τὸ μέγα ἔργον τοῦ Τεννεμάνου, ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ἐπιγραφόμενον (α), ἐκ πολλῶν τόμων συναπαρτιζόμενον, τὸ ὁποῖον ἀκόμη δὲν συνεπλήρωσεν ὅλον ὁ ἀκάματος ἀνὴρ. Μεταξὺ

(α) Geschichte der Philosophie von D. Wilhelm Gottlieb Tennemann. Ὁ πρῶτος τόμος ἐξεδόθη τὸ 1798 εἰς Λειψίαν, ὅποτε ὁ Συγγραφεὺς ἦτο ἕκτακτος διδάσκαλος τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἰέννης. Εἰς τὸν πέμπτον τόμον ἐκδοθέντα 1805 Λειψία, ὀνομάζεται τακτικὸς δημοσίος διδάσκαλος τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Μαρβούργιον (Marburg). Ὁ δέκατος ἐξεδόθη τὸ 1817.

δὲ τούτων τῶν ἀγώνων του, ἠγωνίσθη καὶ ἀγῶνα ἄλλον ἐπίσης εὐδοξοῦ καὶ ἐπωρελῆ, συντάξας Ἐπιτομὴν τῆν Ἰσορίαν τῆς Φιλοσοφίας, χρήσιμον νὰ διδάσκαται εἰς τὰ Σχολεία. Τὸ βιβλίον τοῦτο (α), τοῦ ὁποίου ἡ μὲν πρώτη ἐκδόσις ἔγενετο τὸ 1812, ἡ δὲ δευτέρα διωρθωμένη ἀπὸ τοῦ συγγραφέα τὸ 1816, ἐπηνέθη τόσου ἀπὸ τοὺς ἐξεύραντας νὰ κρύνωσι τὰ τοιαῦτα Γερμανοὺς, ὥς διδάσκαται τὴν σήμερον εἰς πολλὰ πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας, καὶ εἰς τὴν κλεινῆς ταύτης μητροπόλεως Βιέννης. Ἄνθρωπος, ὅς τις ἐδάπανησε πολὺ μέρος τῆς ζωῆς του μελετῶν τὰ παλαιὰ καὶ νεώτερα τῶν φιλοσόφων συγγράμματα διὰ νὰ λάβῃ ἐξ αὐτῶν τὴν ὀντοκαίαν ὕλην εἰς συντάξιν τοῦ μεγάλου τῆς Ἰσορίας τῆς Φιλοσοφίας συντάγματός του, τὸ ὁποῖον ἐκρίθη ἐν ἀπὸ τὰ Γερμανικὰ ἐρξουργήματα· ὁ ἀνὴρ οὗτος ἔπρεπεν εἰς ἅπαντος νὰ ἐρξουργήσῃ καὶ τὴν κατ' ἐπιτομὴν Ἰσορίαν τῆς Φιλοσοφίας.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο μ' ἐφάνη ἄξιον νὰ μεταφρασθῆ εἰς τὴν γλῶσσαν μας, καὶ νὰ κοινοποιηθῆ διὰ τῶν τυπῶν εἰς τὸ γένος· εἶχα ἐπιχειρήσειν ἐκ διαλειμάτων τὴν μετάφρασίν του μὲ σκοπὸν νὰ τὸ ἐκδώσω ποτὲ εἰς χρῆσιν τοῦ φιλολογικοῦ τῆς Σμύρνης Γυμνασίου, ὅταν ὁ παλαι ποτὲ μαθητῆς μου, κύριος Π. Νικολαΐδης Σμυρναῖος, δεκαζόμενος ἀπὸ τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην του, ὅτι καὶ ἡ βιβλίος αὕτη καὶ ἄλλα τινα πνευματικὰ θείλου χρησιμεύσειν εἰς τὸ γένος ἐκδιδομένα ὑπ' ἐμοῦ, ἐζήτησεν ἐπιπόνως νὰ τὰ ἐκδώσω διὰ δαπάνης του. Ὁ χρηρὸς αὗτος νέος ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ αὐτὸ τῆς φιλογενείας πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ζωογονεῖ τὰς Ἑλληνικὰς καρδίας τῶν ἀξιεπαίνων Ἑλλήνων τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας κατοικεῖ κατὰ τὸ παρὸν πρὸς χάριν τῆς ἐμπυρίας, καὶ ἀγωνιζόμενος ἀγῶνα ἀξιεπαίνον νὰ μὴ φανῆ τινος ὑπε-

---

(α) Ἐπιγράφεται Γερμανισί: Grundriss der Geschichte der Philosophie für den academischen Unterricht von Dr. With. Got. Tennemann.

δίδειρος, προσφέρει δωρεάν εις τοὺς πτωχοὺς μαθητὰς τῶν τῆς Ἑλλάδος Γυμνασίων πεντακόσια τῶματα.

Εἰς τὴν χρησὴν λοιπὸν τούτου γνώμην πειθόμενος, διέκοψα πρὸς καιρὸν τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ τῆς Φιλοσοφίας συντάγματος, καὶ ἐνησχολήθην εἰς τὰ λείπον καὶ μικρὰν ἐπιθεώρησιν καὶ διὰ τῶν τύπων ἐκδοσὶν τῆς βίβλου ταύτης καὶ ἄλλων δύο βιβλίων, ἧγουν τῆς Ἱστορικῆς Χρονολογίας, καὶ τῆς Παλαιᾶς Γεωγραφίας, τὰ ὅποια ἐνίμια χρησιμώτατα καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ τῆς Σμύρνης Γυμνασίου, καὶ εἰς τὴν ἄλλην τῶν ὁμογενῶν μας νεολαίαν.

Ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας διδάσκεται εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας ὑπερ' ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα. Ἀξιόλογος τῷ ὄντι μὲ φαίνεται ἡ διαταγὴ αὕτη· διότι πῶς δύναται νὰ καταλάβῃ τὰς διαφόρους τῶν φιλοσοφησάντων δοξὰς ὁ πρωτόπειρος, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ μίαν καὶ ἐντελῶς, πρὸς τὴν ὁποίαν ὡς πρὸς κανόνα νὰ παραβάλλῃ πᾶν ἄλλο φιλοσόφημα; ἀλλ' ἡμεῖς, εἰὰν θέλωμεν νὰ οἰκονομήσωμεν ὀπωσοῦν τὸν χρόνον, δυνάμεθα μετὰ τὴν Λογικὴν, νὰ παραδίδωμεν οἷς τῆς Ἑβδομάδος καὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας, ἐνῶ διδάσκομεν τὰ ἄλλα φιλοσοφικὰ μαθήματα.

Μέχρι τοῦδε Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Γένος ἄλλην οὐκ εἶγαμεν, εἰ μὴ τοῦ ἀειδίδμου Εὐγενίου τὴν ἐπιτομὴν, τὴν ὁποίαν προέταξεν ἔμπροσθεν τῆς Λογικῆς του, καὶ τὴν ὀλίγον τι πλατυτέρον τοῦ Σκαύτου τὴν πρὸ τῶν Στοιχείων τῆς Φιλοσοφίας του· καὶ αἱ δύο εἶναι ἀτελεῖς καὶ εἰς τὴν ἀκρίβειαν ἔχθουσιν τῶν παλαιῶν φιλοσοφημάτων, καὶ διὰ τὴν Ἑλλησπιν τῆς Φιλοσοφίας τῶν νεωτάτων χρόνων μας· ἀλλ' ἡ ἐκδομένη ἤδη, μ' ἔλον ὅτι γραμμικὴ κατὰ σύνοψιν, εἶναι σύντομα ὀλίκληρον, ἐξετάζου τὰ φιλοσοφικὰ δοξίμια τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ὅσα ἐγένον ὀπί τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας. Παρεκτός τούτου, ἔχει ὁ περικλεῆς συγγραφεὺς προτέσημα κοινὸν μὲ πολλοὺς ἄλλους ὁμογενεῖς του. Ἀναφέρει πανταχοῦ τὰς πη-

γὰς, ὅθεν ἤντησε πᾶσαν ὑπόθεσιν· καὶ μὲ τὸν τρόπον τοῦτον καὶ τὴν κρίσιν του πιστοποιῶ, καὶ τοὺς ὀναγνώζας διεγείρει εἰς τὸ νὰ ἐρευνήσωσιν αὐτοὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἐνδόξων φιλοσόφων· μέγα ἐπ' ἀληθείας θείλητρον εἰς ἡμᾶς τὸ τοιοῦτο, διὰ νὰ κινήσῃ καὶ διδάσκοντας καὶ διδασκόμενους εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀθανάτων μας προπατόρων ὡς πρὸς τὴν περιόδον τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας.

Τίποτε δὲν λέγω περὶ τῆς μεταφράσεώς μου. Ὅσοι ἐπιχειρήσουσιν μετάφρασιν ταιούτων συγγραμμάτων, ὅντες ἐρωδιασμένοι μὲ μέσα τελειότερα παρὰ τὰ ἰδικά μου, θείλουσιν γνωρίσειν καὶ τὰς ὀλίγας μου ἐπιτυχίας, καὶ τὰς πολλὰς μου παραδρομὰς· οὗτοι βέβαια τὴν μὲν προθυμίαν μου δὲν θείλουσιν μεμφῆναι, τὰς δὲ ἀποτυχίας μου θείλουσιν συγχωρήσειν, ὡς ἀνθρώπου πρώτου περιπατήσαντος τὸν δυσδιάβατον τοῦτον δρόμον. Ὁμολογῶ κατὰ τὸ παρὸν μίαν οὐσιώδη μεταβολὴν, τὴν ὁποίαν ἔκαμα εἰς τὴν μετάφρασίν μου· ἡ καταγραφή τῶν συγγραμμάτων ἦτο πανταχοῦ εἰς τὸ πρωτύτοπον ἀμέσως ὑπερβυμένη μετὰ τὴν παράγραφον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρονται τὰ συγγράμματα· ἐμὲ δ' ἐφάνη καλὸν τὸ μὲν κείμενον νὰ ἐκδώσω ἐλεύθερον ἀπὸ τὰς παρεμπιπτούσας καταγραφὰς· αὐτὰς δὲ νὰ κατατάξω εἰς τὸ τέλος μὲ τοὺς παραγράφους, εἰς τοὺς ὁποῖους ἀναφέρεται πᾶσα μία.

Ἐγραψα ἐν Βιέννῃ, Α.Ω.Π.

κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον.

Κ. Μ. Κούμας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

§. 1.

Η μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τῆς, ἀπαιτεῖ νὰ ἀνακρίνωμεν τὴν ἔννοιαν αὐτῆς, τὸ εἶδος, τὴν ὕλην, τὴν μέθοδον, τὸ τέλος, καὶ τὴν ὠφέλειαν. Ταῦτα θέλει περιέχειν ἡ εἰσαγωγή, ὁμοῦ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς πραγματείας καὶ τῆς γενικῆς φιλολογίας τῆς, ἠνωμένα μὲ προηγηματικὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν ἐπεριπάτησεν ὁ φιλοσοφῶν Λόγος.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ.

Ἐννοια, Περιοχὴ, Μέθοδος, Σκοπὸς, Ἱστορία, Φιλολογία τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας (α).

§. 2.

Ο ἀνθρώπινος Λόγος, ἐξ ἰδίας ἑαυτοῦ οὐσίας, σπεύδει

(α) Εἰς τὸ πρωτότυπον προτίθεται εἰς πολλοὺς παραγράφους τῆς Τόμ. Α΄.

Α

να φθάσῃ εἰς τὴν εὐδεχομένην τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως τελείωσιν καὶ κατὰ ποσότητα καὶ κατὰ ποιότητα καὶ κατὰ σχέσιν καὶ κατὰ τρόπον, ζητῶν νὰ μάθῃ τοὺς ἐσχάτους θεμέθλους καὶ νόμους τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας. Κατ' ὀλίγον σχηματίζεται ἡ ἰδέα τῆς παντὸς γνώσεως τελειοτάτης γνώσεως, ἡ γὰρ τῆς εὐτελοῦς ἐπισημῆς, ὡς ἰδανικόν τι τοῦ θεωρητικοῦ λόγου, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνυθεῖται ὁ ἄνθρωπος εἰς τοῦτο διὰ τυφλῆς αἰσθήσεως, χωρὶς νὰ ἐξεύρῃ οὐδ' αὐτὸς, ἀπὸ Ποῖου δρόμου, διὰ Τύων μέσων, καὶ μέγροι Τύος θέλει ἐπιτύχειν τὸν σκοπὸν. Κατὰ μικρὸν δὲ γίνεται ἡ σπουδὴ αὕτη σοφαστικώτερα, καὶ καταμετρεῖται ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς κατ' ὀλίγον ἀναπτυσσομένης τοῦ Λόγου αὐτογνωσίας. Τὴν μετὰ σοφασμοῦ ταύτην σπουδὴν τοῦ ἀνθρώπου ὀνομάζομεν φιλοσοφίαν.

§. 3. Γίνονται λοιπὸν παντοῖα δοκίμια προσεγγίσεως ἢ καὶ ἐπιτεύξεως τῆς τοῦ λόγου ἐκείνης ἰδέας, διαφέροντα ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὰς ἀρχὰς, τὰς μεθόδους, τὰς συνεπειάς, τὰ ἀποτελέσματα, τὸ εἶδος, καὶ τὴν ὕλην. Ἀποπλανᾶται ὁ Λόγος βάλλων τὴν δυνάμιν του ἢ ὑψηλότερα ἢ ταπεινότερα τοῦ σκοποῦ, καὶ καταυτῶν ἢ εἰς τὸν Δογματισμὸν ἢ εἰς τὸν Πυρρῶνισμὸν· ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ ἀρχὴ τῆς σπουδῆς τὸν ὀδηγεῖ διὰ τῶν διαφορῶν τοῦ φιλοσοφεῖν σκοπῶν καὶ θεωριῶν, καὶ διὰ λογομαχιῶν καὶ ἀνακρίσεων εἰς τὸ δοκίμιον τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀθροίσματος τῶν γνωστικῶν δυνάμεων· διότι αὕτη εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς νὰ φθάσω-

---

καταγραφῆ τῶν συγγραμμάτων, τὰ ὅποια ἐμπορεῖ τις νὰ συμβουλευθῆ περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως· ταῦτα ἔκρινε κάλλιον νὰ τὰ ζῶ εἰς τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος μὲ τούτους αὐτοὺς παραγράφους.

Ἐννοία, περιοχὴ, τῆς ἰσορ. τῆς Φιλοσοφ. 3

μεν εἰς λογικῶν γνώσεων σύστημα, ἐφ' ἑαυτοῦ θεμελιούμενον καὶ φυσικῶς συναρμολογούμενον, σύμφωνον μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἀναγκαίας σπουδῆς καὶ τῆς αὐτογνωσίας τοῦ Λόγου, καὶ, ὅσον εὐδέχεται, πλησιάζον εἰς τὴν προσηρμηνύην (§. 2.) ἰδέαν.

§. 4. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Λόγου διεγείρεται ἀπ' ἐξωτερικῶν αἰτίων καὶ κρέμαται ἀπ' αὐτὰς, ἐπειδὴ ὁ Λόγος, κατὰ τὸν διάφορον δρόμον, εἰς τὸν ὁποῖον βάλλεται ἀπὸ περιστάσεων ἐξωτερικῶν, ἄλλοτε μὲν ταχύνεται, ἄλλοτε δὲ βραδύνεται, ἢ καὶ κρατεῖται εἰς παντελῆ ἀκίνησίαν.

§. 5. Ἡ ἀπαρτίμωσις τῶν παντοδοπιῶν ἐκ τῆς ἀνάπτυξεως τοῦ Λόγου προελθούτων, καὶ ἀπὸ ἐξωτερικῶν αἰτίων συνεργηθέντων ἢ ἐμποδισθέντων ἀγώνων τοῦ νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ ἰδανικὸν τοῦ Λόγου (§. 2.), ἢ νὰ κάμῃ τὴν φιλοσοφίαν ἐντελῆ ἐπιστήμην, εἶναι γενικῶς Ἰσορία τῆς φιλοσοφίας.

§. 6. Ὑλῃ δὲ τῆς ἰσορίας τῆς φιλοσοφίας ἄμεσος μὲν ἢ προβαίνουσα τοῦ Λόγου ἀνάπτυξις, αἱ παντοδαπαὶ θεωρίαι, καὶ μέθοδοι, καὶ τὰ μέσα, καὶ τὰ ἐντεῦθεν συναχθέντα συμπερίσπασα, καὶ ἡ μετ' ἀλλήλων αὐτῶν συνδέσεις· ἔμμεσος δὲ, πᾶν ὅτι ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Λόγου· ἐκείνη μὲν λέγεται καὶ ἐσωτερικὴ, αὕτη δὲ, ἐξωτερικὴ ὕλη.

§. 7. Ἡ ἐξωτερικὴ ὕλη περιέχει τὰς αἰτίας καὶ περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι συνεργοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Λόγου καὶ τὴν ποιότητα τῶν ἀγώνων του. Ἐδῶ ἀνάγονται α') αἱ ἀτομικαὶ ιδιότητες τοῦ φιλοσοφοῦντος, ἡ γοῦν ὁ βαθμὸς καὶ ἡ σχέσις, καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἐνεργείας τῶν ψυχικῶν του δυναμικῶν, καὶ ὁ ἐντεῦθεν γεννώμενος περιορισμὸς τῶν θεω-

ριῶν καὶ ἐνεργειῶν του καὶ τὸ ἐκ τούτων ὄφελος· β') αἰ εἰς τὰς ἀτομικὰς του ιδιότητας ἐπενεργήσασαι αἰτίαι, ἤγουν χαρακτήρ καὶ πολιτισμὸς τοῦ ἔθνους, τὸ ἐπικρατοῦν τοῦ χρόνου πνεῦμα, τὸ κλίμα καὶ ἡ ποιότης τῆς χώρας, ἡ ἀνατροφή, ἡ διοικήσις, ἡ θρησκεία, ἡ γλῶσσα· γ') ἡ προσωπικὴ τοῦ φιλοσοφοῦντος διὰ ζήλου καὶ μιμήσεως καὶ μαθημάτων καὶ παραδειγμάτων ἐνέργεια εἰς τὸ διάφορον, εἰς τὴν διεύθυνσιν, εἰς τὰ ἀντικείμενα, εἰς τὴν μέθοδον τῆς ἐρευνῆς, ἣτις γίνεται κατὰ τὸν χαρακτήρα τῶν σχολείων, κατὰ τὰ συγγράμματα, καὶ κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν.

§. 8. Ἡ ἐσωτερικὴ ὕλη περιέχει α') τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Λόγου, ὅς τις εἶναι τῆς φιλοσοφίας ὄργανον, ἤγουν τὴν κατὰ κανόνας τινὰς δι' ἐσωτερικῆς ὀρμῆς καὶ ἐξωτερικῶν αἰτίων γινομένην διεγερσιν τοῦ Λόγου εἰς αὐτοκίνητον ἐρευναν, προβαίνουσαν βαθμηδὸν διὰ παρατηρήσεως καὶ ἐπιστάσεως· τὸ ὁποῖον εἶναι ἐν ἐκ τῶν πόρρω μὲν, ἀλλ' ἀξιόλογον ἀνθρωπολογικὸν μέρος τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας· β') τὴν τοῦ Λόγου φορὰν εἰς ἀνίχνευσιν τῶν τελειοτάτων αἰτίων καὶ κανόνων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐδῶ ὕφίσταται τὸ φιλοσοφεῖν, καὶ ἐδῶ ἀναφαίνονται μεγάλη διαφορά προσερχομένη ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς ἀφορμὰς, τὰ ἀντικείμενα, τὴν ἔκτασιν καὶ ἐπίτασιν, εἰς τὰ ὁποῖα συνεισφέρουν πολὺ τὰ ἐκτεθέντα §. 7. αἰτία· γ') τὰ προϊήματα τοῦ φιλοσοφεῖν· ταῦτα εἶναι τόσον παντοδαπά, ὅσον ἡ σπουδὴ καὶ ἡ ἔφεσις, ἐκ τῆς ὁποίας ἀναπηγάζουσιν. Ὁ Λόγος ὁποῖα ἐκ τούτων καὶ ὁδηγίαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἐπισημνῆν, καὶ κανόνας καὶ θεωρήματα εἰς συμπλήρω-

εἰν ἐνὸς ὅλου, καὶ ἀρχαῖς ἐνδεικτικὰς Πῶς νὰ περιπατῇ εἰς τὴν ζήτησιν τῆς φιλοσοφίας.

§. 9. Τὸ εἶδος τῆς ἰσορίας τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ σκόπιμος ἐνώσις τῶν δύο ὑλῶν (§. 7. 8.) εἰς συμπλήρωσιν ἐνὸς ὅλου, προσδιοριζομένη ἕκτε τοῦ εἶδους τῆς ἰσορίας ἐν γένει, καὶ ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς ἰσορίας τῆς φιλοσοφίας.

§. 10. Ἦ κατ' ἰδιαιτέραν σημασίαν ἰσορία διακρίνεται ἀπὸ τὰ φιλωῶς χρονικὰ καὶ ὑπομνήματα διὰ τῆς ἀλληλουχίας τῶν γενομένων ἢ γινομένων καὶ τῆς πραγματικῆς παραστάσεως.

§. 11. Ἐάν ἡ τῆς φιλοσοφίας ἰσορία πρέπη νὰ ἀναπαύσῃ ὄχι μόνον τὴν περιέργειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλομάθειαν· σκοπὸς αὐτῆς δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλος, εἰμὴ ἡ βᾶσιμος γνώσις τῶν κατ' ὀλίγον γινομένων, ἤγουν προόδων καὶ ἐμποδίων καὶ ὀπισθοδρομημάτων, καὶ γενικῶς τῆς πορείας τοῦ φιλοσοφεῖν, καὶ τῆς προδαινούσης ἐπιστημονικῆς συστάσεως τῆς φιλοσοφίας· ὁ δὲ σκοπὸς οὗτος δὲν δύναται νὰ ἐπιτυχηθῇ διὰ μόνης γνώσεως τῶν συμβάντων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀκρίβους διακρίσεως τῶν ἀρχῶν καὶ συνεπειῶν, ἢ τῆς ἀλληλουχίας τῶν γενομένων.

§. 12. Αἱ σπουδαὶ καὶ οἱ ἀγῶνες τοῦ Λόγου εἶναι ἐσωτερικὰ συμβάματα τοῦ πνεύματος· ἐμφαινόμενα δὲ διὰ σημείων, καὶ παρισανόμενα, καθὼ ἐνεργοῦντο εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἐμβάιουσιν εἰς τὴν σειράν καὶ ἀλληλουχίαν τῶν ἐξωτερικῶν γενομένων. Εἶναι λοιπὸν ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ ἀλληλουχία τῶν πραγμάτων, τὴν ὅποια συναποτελοῦν τὴν ὕλην τῆς ἰσορίας τῆς φιλοσοφίας· διότι ταῦτα α') ἀκολουθοῦν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου ἐν τῷ χρό-

νω· β) ἔχουν τὰ ἐξωτερικά των αἷτια καὶ ἀποτελέσματα· γ) ἔχουν τὰς ἐσωτερικάς των βάσεις εἰς τὸν ὀργανισμόν καὶ εἰς τοὺς νόμους τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος· δ) ὀπο-
βλέπουσιν εἰς σκοπόν τινα τοῦ Λόγου (§. 3.).

§. 13. Τὸ εἶδος λοιπὸν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ὑφίσταται εἰς τὴν παράστασιν τῆς τετραπλῆς ταύτης ἀλλη-
λουχίας (§. 12.) ἢ εἰς τὸ πραγματικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δεικνύει Πῶς συνέδητι, καὶ διὰ Τίνων μέσων, καὶ πρὸς Τίνα σκοπὸν εἰσῆχθη, καὶ Τί ὄφελος ἐ-
προξένυσε.

Σημείωσις. Ἡ πραγματικὴ παράστασις δὲν ἑστὶ εἰς τὴν παρατί-
ρησιν τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας τῶν συμβάντων· ἀλλὰ τὴν προῦπα-
θεῖται καὶ θαυμασιούται ἐπ' αὐτῆς· οὐδ' εἶναι ἀσυμβεβῆτος μὲ τὸν
ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα τοῦ ἀντικειμένου της. Ἱστορία τῆς φιλοσο-
φίας δὲν εἶναι ἡ φιλοσοφία αὐτή· Σύγκρινε ταῦτα μὲ Chr. Aug.
Grohmann περὶ τῆς ιδέας τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

§. 14. Εἶναι λοιπὸν Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἡ παράστασις τῶν σπουδῶν τοῦ Λόγου νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐπιστήμην, ἥτις προαιωρεῖται ὡς ἰδανικόν τι ἔμπροσθέν του, ἢ ἡ πραγματικὴ παράστασις τῆς βαθμηδὸν προβαλλούσης μορφώσεως τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ νὰ κατασταθῇ ἐπιστήμη.

Σημείωσις. Διαφέρει τῆ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τῆν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς καλλιέργειας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, τῶν ἐπιστημῶν. Αἱ βιογραφίαι τῶν φιλοσόφων, αἱ φιλολογικαὶ ἱστορίαι των, ἡ ἀνάλυσις τῶν συγγραμμάτων των, ἡ ἀπαρίθμησις τῶν δοξῶν καὶ ὑπεκλήψεων των· ταῦτα πάντα εἶναι μέρος μὲν προσηγορητικαὶ γνώσεις, μέρος δὲ ὑλικὰ μέρη τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

§. 15.

Περιοχὴ τῆς ἰσορίας τῆς φιλοσοφίας.

Δὲν δύναται νὰ δεχθῆ ἡ ἰσορία ὅλας τὰς ἰδέας καὶ ὑποθέσεις καὶ ζητήματα, ὅσους ἔκαμαν ποτὲ οἱ φιλόσοφοι· διότι τοῦτο εἶναι καὶ ἀδύνατον καὶ ἄσκοπον· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον ἔμπορεῖ νὰ παραλύθῃ, ὅσα διὰ τὸ ἀρχέτυπόν των, καὶ διὰ τὴν εἰς τὸ φιλοσοφεῖν ἐπίδρασίν των εἶναι ἄξια νὰ ἰσορηθῶσι.

§. 16. Πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν χρονικὴν ἀρχὴν τοῦ φιλοσοφεῖν· διότι τοῦτο εἶναι βαθμὸς τῆς τοῦ Λόγου ἀναπτύξεως ὑψηλότερος, ὅς τις ἐξ ἅπαντος ἀκολουθεῖ εἰς ἄλλους κατωτέρους προηγηθέντας· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀποδεχθῶμεν ταύτην καὶ εἰς τὴν ἰσορίαν τῆς φιλοσοφίας· διότι αὕτη συναντᾶται εἰς τὴν ἰσορίαν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς τοῦ νοῦ ἀναπτύξεως.

§. 17. Κανεῖς ἀποχρῶν λόγος δὲν μᾶς πείθει νὰ ἀποδεχθῶμεν ἕνα ἀρχέτυπον φιλοσοφικὸν λαόν, ἀπὸ τοῦ ἀποιοῦ ἐκδῆκε πᾶσα καλλιέργεια τῆς φιλοσοφίας· διότι ἡ πρὸς τὸ φιλοσοφεῖν ῥοπή εἶναι ἔμφυτος εἰς πάντα ἀνθρώπου, καὶ ὄχι ἐμπεριεφραγμένη εἰς ἕνα τινὰ λαόν· καὶ ἡ ὑπόθεσις ἀρχέτυπου τινὸς λαοῦ ἀνασιβάζει μόνον εἰς παλαιότερους χρόνους τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας.

Σημείωσις. Τινὲς μὲν υπέλαβον τοὺς Ἑβραίους ὡς τὸν ἀρχέτυπον τοῦτον λαόν· ἄλλοι δὲ τοὺς Αἰγυπτίους, οἵτινες εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους παρεχώρησαν εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὸν τόπον τοῦτον.

§. 18. Δὲν ἀνεπτύχθη ὁμοίως ἐπίσης εἰς ὅλους ἡ κοινὴ εἰς τὸ φιλοσοφεῖν διάθεσις καὶ ῥοπή, ἐπειδὴ ἦσαν διὰ

φορα τὰ βοηθητικὰ ἢ ἐμποδισικὰ ἐξωτερικὰ αἷτια. Διὰ τοῦτο, μ' ὅλον ὅτι εὐρίσκομεν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἔχνη τοῦ φιλοσοφικῶς διανοεῖσθαι, μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἐπροχώρησαν κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν ὅλα. Φαίνεται ὅτι ἡ φύσις κατὰ τὸν νόμον τῆς φειδοῦς ὠκονόμησε τὴν καλλιέργειαν ἐνὸς ἔθνους ὡς μέσον καλλιέργειας πολλῶν ἄλλων, καὶ ὅτι εἰς ὀλίγα ἔχασσε τὸ ἐν τῷ φιλοσοφεῖν ἀρχέτυπον· τὰ δὲ ἄλλα λαμβάνουν ἐκ τῶν ὀλίγων ὑλὴν ἱκανὴν καὶ θείλητρον διὰ τὸ φιλοσοφικόν των προτέρημα.

§ 19. Διὰ τοῦτο δὲν ἔχουν ὅλα τὰ ἔθνη ἴσου δικαίωμα νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας· ἀλλὰ τὸν πρῶτον τρόπον λαμβάνουσιν, ὅσα διὰ μικρᾶς ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς ἐκίνησαν τὸ πνεῦμα των εἰς τὸ φιλοσοφεῖν, καὶ ἐζήτησαν τὴν εἰς τὰς ἐπιστήμας φέρουσαν ἐδρὴν· τὸν δεῦτερον, ὅσα, χωρὶς τὸ ἀρχέτυπον τοῦτο πνεῦμα, ἐδέχθησαν τὰς φιλοσοφικὰς ἰδέας ἄλλοθεν, τὰς ἐφύλαξαν, τὰς ἠύξησαν, καὶ ἔγειναν εἰς ἄλλα τοῦ φιλοσοφεῖν ἀφορμὴ καὶ αἷτια.

§ 20. Μόνου τοῦ Ἑλληνικῶν τὸ ἔθνος ἔκαμεν ἐποχὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ὡς ἀρχετύτως φιλοσοφῆσαν. Καὶ εἶναι μὲν καὶ τούτου ὁ πολιτισμὸς ἄλλων ἔθνων ἀποτέλεσμα, καὶ ὡς πρὸς τὸ φιλοσοφεῖν ἔλαβεν ὑλὴν ἀπὸ τοῦς ξένους· μ' ὅλον τοῦτο συνέλαβεν ἐσωτερικόν τι διάφορον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Λόγου, ὅστις προήγετο ἐξ ἑαυτοῦ σχηματιζόμενος ἀδιακόπως, ἐλάμβανεν ἐπισημονικὸν χαρακτήρα, καὶ τὸν μετέδιδε καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν. Καὶ τούτου ἐντελεῖς μὲν πληροφορίας δὲν ἔχομεν, μᾶς μένουσιν ὅμοιαι ἱκαναὶ μαρτυρίαι ἀπὸ τὰ μνημεῖα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ ἀπὸ τὰ λείψανάτων.

§. 21. Τὰ Ἀσιατὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα προέδραμαν τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ κατὰ τὸν πολιτισμὸν, ποτὲ δὲν ὑψώθησαν εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν, ὅσον ἡμεῖς ἐξ-εύρομεν. Ὅλη ἡ σοφία τῶν φέρει τὸν χαρακτῆρα θείας τιнос ἀποκαλύψεως, τὴν ὁποῖαν, ἐμόρφωσε παντοδαπῶς ἡ φαντασία· ἡ αἰσθησις τῆς ἐπιστήμης ἐκοιμῶτο, καὶ διὰ τοῦτο ἡ φαντασία κατεξουσίαζε τὸν Λόγον. Τὸ φιλοσοφεῖν, τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ τοὺς ἀφαιρέσωμεν, δὲν τοὺς ἔφερεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Τὸ κλίμα, ἡ διοικήσεις, ἡ τυραννία, ἦσαν ἐναντία εἰς τὴν ἐλευθέραν τοῦ πνεύματος ἀνάπτυξιν· ἡ ἰσορῖα τῶν μᾶς εἶναι σκοτεινὴ· οὐδὲ δυνάμεθα νὰ συνδέσωμεν ἀσφαλῶς τὴν συνέχειαν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν μὲ τὴν ἰσορῖαν τῆς φιλοσοφίας.

§. 22. Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν τῆς ἰσορῖας εὐρίσκειται εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ μάλιστα κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ὅποτε ἐκ τῆς καλλιέργειας τῆς φαντασίας καὶ τοῦ νοῦς ἀνεπτύσσετο ὑψηλότερος βαθμὸς τοῦ Λόγου, ὅς τις ἐπρὸς πάντοτε νὰ εὐρὴ εὐκρίνειαν τῶν ἰδεῶν καὶ συνέχειαν τῶν γνώσεων, καὶ ἀρχὰς τούτων ἐπεχειρεῖ νὰ ἐρευνᾷ. Συνέβη δὲ τοῦτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θαλήτος. Τοῦτο τὸ πνεῦμα τῆς φιλοσοφικῆς ἐξετάσεως, τὸ ὁποῖον μετωχετεύθη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ νεώτερα ἔθνη, διαφόρως ἐξεταζόμενον κατὰ τὰς φοράς, μορφὰς καὶ ἐνεργείας του, ἀποτελεῖ τὴν περιοχὴν ἢ ἔκτασιν τῆς ἰσορῖας τῆς φιλοσοφίας.

Σημείωσις. Ὁ περιορισμὸς τῆς ἐκτάσεως εἶναι ἔργον τῶν νεωτέρων χρόνων, οὐδ' εἶναι σύμφωνα κατὰ τοῦτο ὅλοι. Μόνον ὁ Τειδέμανος ἀπέκλεισε τὰ Ἀσιατὰ ἔθνη. Οἱ δὲ λόγοι τοῦ Κέρου (Ideen über die Geschichte der Philosophie. S. 145.) καὶ τοῦ Βαχμάνου (über Philosophie und ihre Geschichte),

τούς ὁποίους εἶπαν διὰ τὰ ἐγκλείσασιν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, δὲν ἀποδεικνύουν, ὅτι καὶ ταῦτα ἀποτελοῦν ἀχώριστον μέρος τῆς ἰσορίας τῆς φιλοσοφίας. Πρὶν λοιπὸν ἀρχίσωμεν τὴν ἰσορίαν τῆς φιλοσοφίας ἀρκεῖ νὰ θεωρήσωμεν ἐπιπολαίως τὸ φιλοσόφημα καὶ τὰς θεωρητικὰς ἰδέας τῶν ἔθνων, ἕσα εἶχαν σχέσιν μὲ τὸς Ἕλληνας.

§. 23.

Μέθοδος.

Ἡ διὰ τοῦ σκοποῦ (§. 11.) προσδιοριζομένη μέθοδος συνίσταται εἰς κανόνας τινᾶς, κατὰ τοὺς ὁποίους ἀνιχνεύονται καὶ συναθροίζονται, καὶ διατάσσονται, καὶ συναρμολογοῦνται αἱ ὕλαι εἰς ἐνὸς ὅλου συμπλήρωσιν.

§. 24. Αἱ δὲ ὕλαι ἢ εὐρίσκονται κατὰ συμβεβηκός, ἢ ζητοῦνται μεθοδικῶς· ὅταν γίνεται τὸ δεύτερον, πρέπει νὰ προσδιορισθῶσι πρότερον τὸ πρόβλημα, καὶ αἱ πηγαί, καὶ ὁ τρόπος τῆς ζητήσεως. Πηγαί δὲ, ἐκ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ὀντληθῶσιν αἱ ὕλαι, εἶναι διπλαῖ· τὰ συγγράμματα καὶ τὰ λείψανα τῶν συγγραμμάτων τῶν φιλοσοφησάντων· καὶ αἱ μαρτυρίαι ἄλλων συγγραφέων περὶ τῆς ἐκείνων ζωῆς, καὶ τῶν φιλοσοφικῶν ιδεῶν των, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ κριθῶσι μὲ τοὺς κριτικούς κανόνας τῆς γνησιότητος καὶ αξιοπιστίας· ὅσον ὀλιγώτερα ἔγραψεν ὁ φιλόσοφος, τόσον ἀναγκαιότεραι εἶναι τῶν ἄλλων αἱ μαρτυρίαι, ἀλλὰ καὶ ἡ προσοχὴ μεγαλύτερα εἰς τὴν χοῆσιν των. Καλὸν δὲ εἶναι νὰ παριστάνονται τὰ τεμάχια διπλῶς, ἢ γουν φιλολογικῶς καὶ φιλοσοφικῶς.

§. 25. Εἰς τὰς φιλοσοφικὰς δόξας συμθάλλει πρῶτον νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἀληθινὴν σημασίαν τῶν λεγομένων, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν ἀκριβῶς τὸν χαρασμὸν τοῦ φιλοσοφοῦντος, καὶ νὰ μὴ τὸν ἐκτιμῶμεν οὔτε κατώτερα, οὔτε ἀνώ-